

Krystyna Kirschke, Paweł Kirschke*

Wystawa modernistycznej ceramiki Richarda Blumenfelda w Ofen- und Keramikmuseum Velten (Niemcy)

The exhibition of Modernist ceramics of Richard Blumenfeld in Ofen- und Keramikmuseum Velten (Germany)

W Velten pod Berlinem znajduje się niewielkie, lecz niezwykle interesujące muzeum pieców kaflowych oraz ceramiki *Ofen- und Keramikmuseum Velten*¹. Istnieje ono od 1905 r., a mieści się na górnych piętrach do dziś działającej fabryki pieców *A. Schmidt–Lehman Co GmbH*. Oprócz stałych ekspozycji prezentujących historię ceramiki, pieców i kominków od XVI do XX w. w muzeum przygotowywane są czasowe wystawy specjalne, powiązane tematycznie z produkcją różnego rodzaju wyrobów ceramicznych. W tym roku, 19 maja, w muzeum została otwarta wystawa zatytułowana *KunstKeramik der Moderne. Zum 150. Geburtstag des Veltener Ofen- Und Keramikunternehmers Richard Blumenfeld*, zorganizowana dla uczczenia pamięci tego właściciela niemieckich cegielni i producenta ceramiki² (il. 1). W 1890 r. przejął on założoną przez ojca w Velten firmę, którą nazwał *Richard Blu-*

There is a small but extremely interesting museum of tiled stoves and ceramics *Ofen- und Keramikmuseum Velten*¹ in Velten near Berlin. It was established in 1905 and it is located on the upper floors of the factory of stoves *A. Schmidt–Lehman Co GmbH* which still operates today. Apart from permanent exhibitions presenting the history of ceramic art, stoves, and fireplaces from the 16th to the 20th century the museum holds special temporary exhibitions thematically connected with the production of various kinds of ceramic ware. This year on May 19 the museum opened the exhibition titled *KunstKeramik der Moderne. Zum 150. Geburtstag des Veltener Ofen- Und Keramikunternehmers Richard Blumenfeld* dedicated to that owner of German brickyards and producer of ceramics² (Fig. 1). In 1890, he took over the company established in Velten by his father which he renamed *Richard Blumenfeld die Ofen- und Keramikfabrik* and over the next dozen or so years turned it into a real empire produc-

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

¹ Muzeum mieści się w Velten przy Wilhelmstraße 32. Pierwsza wytwórnia pieców w tej miejscowości powstała w 1835 r. W latach 30. XX w., w okresie największego popytu na wyroby ceramiczne było ich w sumie 36. Po drugiej wojnie światowej (za czasów NRD) część z nich funkcjonowała nadal i w latach 60. XX w. produkowano tu najwięcej w Europie pieców kaflowych. Do dziś utrzymywana jest produkcja w dwóch zakładach. Por. [1]–[4].

² Wystawa ta zorganizowana dla uczczenia 150 rocznicy urodzin Richarda Blumenfelda (1863–1943) trwała do 30 listopada 2013 r. Towarzystwo jej obszerny katalog opracowany pod redakcją Nicole Seydewitz, w którym omówiono i bogato zilustrowano wszystkie rozpoznane realizacje firmy. Por. [5].

¹ The museum is located in Velten at Wilhelmstraße 32. The first factory of stoves in this town was founded in 1835. In the 1930^s, when the demand for ceramic products was the highest, there were in total 36 of them. After Second World War (during the German Democratic Republic) some of them still operated and in the 1960^s the majority of tiled stoves produced in Europe were produced there. Today the production is conducted in two plants. Compare [1]–[4].

² The exhibition organized to celebrate the 150th anniversary of the birth of Richard Blumenfeld (1863–1943) was open until November 30, 2013 and its comprehensive catalog edited by Nicole Seydewitz included all known designs made by the company with their descriptions and many pictures. Compare [5].

Il. 1. Wystawa *KunstKeramik der Moderne* w *Ofen- und Keramikmuseum Velten*, 2013 r. W centrum zdjęcie rodziny Richarda Blumenfelda (fot. P. Kirschke)

Fig. 1. Exhibition *KunstKeramik der Moderne* w *Ofen- und Keramikmuseum Velten*, 2013. Picture of Richard Blumenfeld's family in the middle (photo by P. Kirschke)

menfeld die Ofen- und Keramikfabrik. W ciągu kilkunastu lat stworzył z niej prawdziwe imperium, produkujące rocznie 100 000 pieców kaflowych oraz olbrzymią ilość galanterii ceramicznej (il. 2, 3), a także fontanny, umywalnie i kominki. W pierwszej dekadzie XX w., gdy ambitni niemieccy architekci młodego pokolenia szukali dla swych secesyjnych i wczesnomodernistycznych budowli oryginalnych pomysłów i materiałów, spółka akcyjna *Richard Blumenfeld Veltener Ofenfabrik A.G.* rozpoczęła również produkcję ceramicznych ornamentów i wyrobów budowlanych. Wraz ze wzrostem zainteresowania centralnym ogrzewaniem i spadkiem popytu na piece unikatowa ceramika architektoniczna i artystyczna zaczęła być coraz ważniejszym asortymentem firmy, która wkrótce stała się największym wytwórcą tego typu wyrobów w Niemczech. W tym okresie w skład firmy wchodziły liczne warsztaty i zakłady produkcyjne, z których najsłynniejsze znajdowały się w Velten, Charlottenburgu oraz na Dolnym Śląsku³.

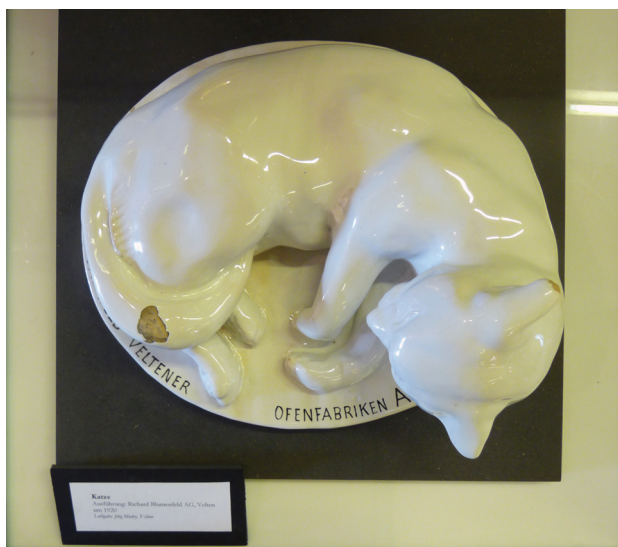
W latach 20. XX w. walory urozmaiconej fakturowo, wielobarwnej i szkliwionej ceramiki, pozwalającej na tworzenie niebanalnego i trwałego wystroju elewacji oraz wewnątrz, zostały docenione przez modernistów. Ceramikę taką stosowano w reprezentacyjnych budynkach użyteczności publicznej: urzędach, ratuszach, domach towarowych i sklepach, bankach i pocztach projektowanych w pełnym przepychu stylu art déco, ale również w unikających dekoracyjności funkcjonalistycznych obiektach: szkołach, szpitalach i protestanckich kościołach, a także

ing 100 000 tiled stoves annually and a lot of ceramic ware (Fig. 2, 3) as well as fountains, wash basins, and fireplaces. In the first decade of the 20th century, when ambitious German architects from the young generation were looking for original ideas and materials for their Art Nouveau and early Modernist buildings, the stock company *Richard Blumenfeld Veltener Ofenfabrik A.G.* also started to produce ceramic ornaments and building materials. Along with the growth of interest in central heating and the fall in demand for stoves the unique ceramic architectural and artistic products became more and more important for the company which soon became the biggest manufacturer of this type of products in Germany. At that time the company had a number of workshops and production plants, including the most famous ones in Velten, Charlottenburg, and in Lower Silesia³.

In the 1920^s, the qualities of glazed ceramics, offering varied textures and different colors, guaranteed unique and durable decorative materials both for facades and interiors and were appreciated by modernists. Such ceramic materials were used in representative public utility buildings: office buildings, town halls, department stores and shops, banks and post offices designed in both lavishly decorative Art Déco style and with scarcely decorative functionalist buildings, such as schools, hospitals, and Protestant churches, as well as railroad stations or tram stops. Furthermore, the only decorative accents in the buildings on residential estates were their geometrically designed

³ W Velten było ich w sumie 5. W latach 1910–1932 firma objęła swym zasięgiem prawie cały kraj. Jej produkty użytkowano od Flensburga (na granicy duńskiej) po Monachium i od Düsseldorfu po Wrocław. Dostarczano je także za granicę, np. do Aten. Wszystkich odbiorców pokazuje mapka zamieszczona w [5, s. 21]. Po aryacji w 1933 r. firma Blumenfelda nosiła nazwę *Veltag, Veltener Ofen- und Keramik A.G.*, a po II wojnie światowej *Veltak*. Por. [1].

³ In total there were 5 of them in Velten. In 1910–1932, the company expanded almost to the whole country. Its products were used in Flensburg (by the Danish border), Munich, Düsseldorf, and Breslau (Wrocław). They were also exported, e.g. to Athens. All customers are shown on the map in [5, p. 21]. In 1933, after Aryanization, Blumenfeld's company was renamed *Veltag, Veltener Ofen- und Keramik A.G.*, and after Second World War *Veltak*. Compare [1].

Il. 2. Ceramiczna figurka kota prezentowana na wystawie, wykonana w 1920 r. przez *Richard Blumenfeld A.G.* (fot. P. Kirschke)

Fig. 2. Ceramic figure of a cat presented at the exhibition, made in 1920 by *Richard Blumenfeld A.G.* (photo by P. Kirschke)

na stacjach kolejowych czy przystankach tramwajowych. Również w budynkach na osiedlach mieszkalnych jedynymi akcentami stawały się geometrycznie opracowane ceramiczne portale, okładziny ścian klatek schodowych i sienie wejściowe. Elementy takie stanowiły nie tylko ozdobę budynku, ale dzięki wykonaniu ze szkliwionej ceramiki były niezwykle trwałe i łatwe do utrzymania w czystości. Aby nadążyć za potrzebami rynku, firma Blumenfelda zatrudniała w swych warsztatach (jako konsultantów i współpracowników) artystów, architektów i ceramików. Szczególne zasługi miał tu John Martens⁴, który udoskonalił nowe technologie produkcji ceramiki strukturalnej o dużych rozmiarach. Podejmował też, przy współpracy z firmą *Puhl und Wagner*, próby łączenia jej z mozaikami. Unikatowość i olbrzymi asortyment ceramiki Blumenfelda sprawiały, że klientami jego firmy byli najznamienitsi ówczesni architekci niemieccy: Bruno Möhring, Peter Behrens, Hans Poelzig, Bruno Taut, Otto Rudolf Salvisberg, Walter Gropius, Willy Hoffmann, Mies van der Rohe, Erich Mendelsohn, Fritz Höger czy Hermann Dernburg. Architekci ci współpracowali z równie renomowanymi rzeźbiarzami: Paulem Rudolfem Hennigiem, Hansem Schmidtem, Ernestem Freesem, Felixem

⁴ Właściwie Hennig John Gustav Martens (1875–1936). Po studiach w Rydze, Berlinie i Stuttgarcie był głównym architektem w berlińskim biurze Bruno Möhringa. Od 1909 r. działał jako niezależny architekt i współpracował z firmami ceramicznymi oraz cegielniami. W 1920 r. założył szkołę ceramiki w Ragnit (marka MWK), gdzie w latach 1921–1922 dokształcał się rzeźbiarz Hans Klakow. W tym czasie uczył również w Królewcu, Wrocławiu, Berlinie, a w latach 1923–1925 w Bolesławcu. Tu też w 1925 r. założył niezależną pracownię-studio oraz warsztat wielkoformatowej ceramiki architektonicznej i budowlanej (marka JMK), współpracując z cegielnią w obecnych Wykrotach (*Herschel Waldau Dampfziegellei*). W 1934 r., kiedy z powodu trwającego kryzysu spadła liczba zamówień, przeniósł się na Pomorze, gdzie wkrótce zmarł. Por. [6].

Il. 3. Galanteria ceramiczna wykonana przez *Richard Blumenfeld A.G.* dla produkującej czekoladki firmy Sarotti (fot. P. Kirschke)

Fig. 3. Ceramic ware made by *Richard Blumenfeld A.G.* for the Sarotti firm producing chocolates (photo by P. Kirschke)

ceramic portals, claddings of staircase walls and entrance halls. Such elements became not only decorations of the buildings but as they were made of glazed ceramic they were extremely durable and easy to keep clean. In order to keep up with the market needs Blumenfeld's company employed artists, architects, and ceramists in its workshops (as consultants and contractors). John Martens⁴,

⁴ Actually Hennig John Gustav Martens (1875–1936). After studies in Riga, Berlin, and Stuttgart he was the main architect at Bruno Möhring's office in Berlin. Since 1909 he operated as an independent architect and cooperated with firms and brickyards. In 1920, he founded the ceramic school in Ragnit (MWK brand) where the sculptor Hans Klakow studied in 1921–1922. At that time he also taught in Königsberg (Królewiec), Breslau (Wrocław), Berlin, and in 1923–1925 in Bunzlau (Bolesławiec) where in 1925 he founded an independent shop-studio as well as a workshop of large-sized ceramic architectural and building materials (JMK brand), cooperating with the brickyard in present-day Wykroty (*Herschel Waldau Dampfziegellei*). In 1934, when the number of orders dropped because of the crisis he moved to Pomerania where he soon died. Compare [6].

Kupschem, Karlem Lehnem, Richardem Kuöhlem, Ulrichem Nitschkem, Hansem Klakowem oraz Paulem Hermannem⁵. Dbając o reklamę, chwalono się tą współpracą w wydawanych systematycznie w latach 1910–1932 broszurach pokazujących realizacje firmy [5, s. 60–63], [8], a jej wyroby eksponowano na wystawach *Werkbundu* oraz licznych krajowych pokazach ceramiki.

Wystawa w Velten jest szczególnie interesująca, gdyż składają się na nią nie tylko fotografie ilustrujące działalność firmy w poszczególnych okresach, ale też autentyczne wyroby. Opowiada historię znanego od tysiącleci produktu, tak niewrażliwego na wpływy czynników atmosferycznych, że niemal niezniszczalnego, który wpisał się na trwałe w historię architektury i sztuki. Sposób prezentowania eksponatów (opisy, zdjęcia archiwalne i współczesne oraz fragmenty ceramiki budowlanej czy rzeźb) pozwala kojarzyć artefakty z kompozycją całych budowli, stanowiąc dokumentalny zapis zamysłu projektantów i bliskiej współpracy architekta z artystą rzeźbiarzem. Stare, czarno-białe zdjęcia obiektów nabierają tu zupełnie innego znaczenia i rangi, gdy obok widać autentyczną kolorystykę ceramicznych detali. Jest to szczególnie istotne w przypadku gdy budowle, w których je zastosowano, przestały już istnieć.

Z wielu wspaniałych realizacji prezentowanych na wystawie należy wymienić kilka najbardziej wyjątkowych. Wśród obiektów biurowych poczesne miejsce zajmuje siedziba *Berliner Tagblatt – Rudolf-Mosse-Haus* (Berlin, Schützenstraße 25) przebudowana w latach 1921–1923 przez Ericha Mendelsohna, we współpracy z architektem i rzeźbiarzem Paulem Rudolfem Hennin-giem. Jest to jeden z pierwszych budynków w stylu *Neues Bauten*, o horyzontalnych pasach okien i licowanych ceramiką ściankach podparapetowych, który stał się wzorem dla modernistów (il. 4)⁶. W tym samym czasie, w latach 1922–1924, wzniesiony został w Hamburgu gigantyczny *Chilehaus*, w którym pracowało ponad 1000 osób. Zaprojektował go Fritz Höger we współpracy z rzeźbiarzem Richardem Kuöhlem. Architektura, a zwłaszcza wykonane z klinkieru elewacje i detale sprawiły, że budynek uznawany jest za ikonę ekspresjonizmu [10]. W latach 1924–1926, w Berlinie, przy Dudenstrasse, wzniesiono *Haus des Verbandes der Buchdrucker*. Ten utrzymany w duchu *Neue Sachlichkeit* budynek zaprojektowali architekci Max Taut i jego wspólnik Franz Hoffmann oraz inżynier Karl Bernhard. Minimalistycznej formie obiektu przeciwstawiono bajecznie kolorowe wnętrza licowane wielobarwną ceramiką i ożywione abstrakcyjnymi ceramicznymi rzeźbami Rudolfa Bellinga [5, s. 70–71], [11]. W latach 1925–1928 w Berlinie-Charlottenburgu przy Dernburgstrasse zbudowano dyrekcję poczty – *Oberpost-direktion*, którą zaprojektował Willy Hoffmann. Ceramikę budowlaną stworzył John Martens, a symboliczne figury zdobiące fasadę tego gmachu wykonał rzeźbiarz Hans Klakow⁷.

who perfected new technologies of production of structural ceramic products of large dimensions, contributed much in this respect. He also made attempts in cooperating with *Puhl und Wagner* to combine them with mosaics. As a result of the uniqueness and a huge range of Blumenfeld's ceramic products his customers included such famous German architects as Bruno Möhring, Peter Behrens, Hans Poelzig, Bruno Taut, Otto Rudolf Salvisberg, Walter Gropius, Willy Hoffmann, Mies van der Rohe, Erich Mendelsohn, Fritz Höger or Hermann Dernburg. Those architects cooperated with equally renowned sculptors such as Paul Rudolf Henning, Hans Schmidt, Ernst Freese, Felix Kupsch, Karl Lehn, Richard Kuöhl, Ulrich Nitschke, Hans Klakow and Paul Hermann⁵. Keeping in mind how important promotion is, this cooperation was mentioned in brochures regularly published in 1910–1932 presenting the company's designs [5, pp. 60–63], [8], and the products were displayed at *Werkbund's* exhibitions and in numerous domestic shows of ceramic products.

The exhibition in Velten is especially interesting as it includes not only photographs showing the history of the company's operations in different periods but the original products as well. It presents the history of a product which has been known for millennia and whose imperviousness to the elements makes it almost indestructible; a product that has been universally used throughout all history of architecture and art. The way the exhibits are displayed (descriptions, old and present-day photos as well as fragments of ceramic building materials or sculptures) enables the visitors to associate the artifacts with the composition of whole buildings, providing a documentary account of the designers' ideas and testifying to the close cooperation of the architect with the artist-sculptor. Consequently, the old black and white pictures of the buildings look different and more distinguished when the visitors can see their original ceramic details in original colors. It is especially important in the case when the buildings where the ceramic materials were used no longer exist.

Among many great designs presented at the exhibition the most exceptional ones include such office buildings as the seat of *Berliner Tagblatt – Rudolf-Mosse-Haus* (Berlin, Schützenstraße 25) remodeled in 1921–1923 by Erich Mendelsohn in cooperation with the architect and sculptor Paul Rudolf Henning. This is one of the first buildings in *Neues Bauten* style with horizontal ribbon windows and walls below windows covered with ceramic cladding, which became a pattern for modernists to follow (Fig. 4)⁶. At the same time, in 1922–1924, gigantic *Chilehaus* where over 1000 people worked was built in Hamburg. It was designed by Fritz Höger in cooperation with the sculptor Richard Kuöhl. It is because of its architecture, and especially facades and details made of clinker, that the building is considered to be the icon of expressionism [10]. In 1924–1926, *Haus des Verbandes der Buch-*

⁵ Dane zebrane na podstawie literatury przedmiotu. Por. [1], [5] i [7].

⁶ Trzeba dodać, że wnętrza były autorstwa architekta Richarda Neutry'ego, który w tym czasie tworzył w USA. Por. [5, s. 86–87] oraz [9, s. 33–43].

⁷ Informacja od Dietricha Klakowa, syna Hansa, uzyskana w 2006 r.

⁵ Data collected on the basis of the literature on the subject. Compare [1], [5] and [7].

⁶ It should be added that the interiors were designed by the architect Richard Neutry who at that time designed in the USA. Por. [5, pp. 86–87] and [9, pp. 33–43].

Il. 4. *Rudolf-Mosse-Haus* (Berlin, Schützenstraße 25) przebudowany w latach 1921–1923 przez Ericha Mendelsohna. Ceramiczne lico fasady wykonane przez *Richard Blumenfeld A.G.* [za: 5, s. 87]

Fig. 4. *Rudolf-Mosse-Haus* (Berlin, Schützenstraße 25) remodeled in 1921–1923 by Erich Mendelsohn. The ceramic facade made by *Richard Blumenfeld A.G.* [after: 5, p. 87]

Il. 5. Ekspozycja kształtek ze stacji *U-bahn Rosenthaler Platz* w Berlinie wykonanych w 1927 r. przez *Richard Blumenfeld A.G.* (fot. P. Kirschke)

Fig. 5. Exhibition of tiles from *U-bahn Rosenthaler Platz* station in Berlin made in 1927 by *Richard Blumenfeld A.G.* (photo by P. Kirschke)

Kształtki produkowane przez cegielnię Blumenfelda stosowane były do zdobienia całych fasad budynków różnorodnych pod względem funkcjonalnym, ale też do wnętrza, gdzie koncentrowano się na strefach wejściowych, holach i kłatkach schodowych, działach spożywczych w domach towarowych i pomieszczeniach higieniczno-sanitarnych. Wykorzystywano je także w obiektach związanych z ruchem pasażerskim – na dworcach kolejowych i w metrze. W Berlinie powstały w tym czasie trzy stacje kolejki podziemnej *U-bahn*, o ścianach i kłatkach schodowych wyłożonych barwną ceramiką Blumenfelda. Dwie z nich zaprojektowali architekci Alfred Grenander i Alfred Fehse: wyłożoną jasnozielonymi płytkami o bogatej fakturze i grubym szkliwieniu (w latach 1927–1929) przy Leinestraße, oraz płytkami pomarańczowo-żółtymi przy Rosenthaler Platz (1927–1930) (il. 5). Na stacji przy *Moritzplatz* (1926–1928) architekt Peter Behrens zastosował perlówobiałą ceramikę o połyskliwej glazurze⁸.

⁸ Łącząca północ i południe miasta linia nr 8 berlińskiego *U-bahnu*, na której znajdują się opisane stacje, została zbudowana w latach 1927–1930. Kilkanaście stacji powstałych wzdłuż tej linii zaprojektowali inni renomowani architekci, również wykorzystując przy wystroju każdej z nich ceramikę budowlaną. Por. [5, s. 98–100], [12].

druker was built in Berlin at Dudenstrasse. That building was designed by two architects Max Taut and his partner Franz Hoffmann as well as the engineer Karl Bernhard in the spirit of *Neue Sachlichkeit*. Its minimalistic form was contrasted with the fabulously colorful interiors covered with colorful ceramic and enlivened with abstract ceramic sculptures by Rudolf Belling [5, pp. 70–71], [11]. In 1925–1928, the post office headquarters – *Oberpostdirektion* – designed by Willy Hoffmann was built in Berlin-Charlottenburg at Dernburgstrasse. The ceramic building materials were made by John Martens and the symbolic figures decorating the facade of that building were made by the sculptor Hans Klakow⁷.

The tiles produced by Blumenfeld's brickyards were applied to decorate whole facades of buildings used for various purposes as well interiors, where the main focus was on their entrance zones, doorways, and staircases, in the department stores food sections as well as in washing and toilet facilities. They were also used in buildings connected with passenger traffic, such as railroad stations and underground rail systems. At that time three underground

⁷ Information from Dietrich Klakow, son of Hans, provided in 2006.

Il. 6. Fragment babilońskiej bramy Isztar w Muzeum Pergamońskim w Berlinie, zrekonstruowanej w latach 1929–1930 z udziałem *Richard Blumenfeld A.G.* Stan z 2013 r. (fot. P. Kirschke)

Fig. 6. Fragment of the Ishtar Gate in Babylon at the Pergamon Museum in Berlin reconstructed in 1929–1930 with the participation of *Richard Blumenfeld A.G.* As of 2013 (photo by P. Kirschke)

Niezwykle spektakularnym osiągnięciem *Richard Blumenfeld A.G.* była też wykonana w latach 1929–1930 rekonstrukcja bramy Isztar oraz drogi procesyjnej prowadzących do Babilonu. Fragmenty tych budowli, wzniesionych za panowania Nabuchodonozora II w VI w. p.n.e., niemieccy badacze odśladali w latach 1899–1917. Sytuacja polityczna, zaistniała w wyniku I wojny światowej, sprawiła, że dopiero w 1927 r. udało się przewieźć do Berlina 530 skrzyń zawierających setki tysięcy babilońskich cegiełek, które posłużyły do rekonstrukcji i anastylozy budowli⁹. Wszystkich odwiedzających dziś wystawę w Muzeum Pergamońskim w Berlinie zachwyca paleta barw i głębia glazur ceramiki, która przetrwała 26 wieków, ale też i jakość tej stanowiącej znakomicie opracowane uzupełnienia (wykonane przez cegielnię Blumenfelda). Na wystawie w Velten zaprezentowano zdjęcia pokazujące efekty tych prac, jak też unikatowe próbki powstałe podczas procesu odtwarzania całego założenia (il. 6).

W tej samej gablocie muzealnej, tuż obok eksponatów dotyczących bramy Isztar, zademonstrowano fotografie i kształtki ceramiczne wyprodukowane w latach 1929–1930 dla domu towarowego *A. Wertheim* we Wrocławiu (il. 7). Ten obiekt o wyjątkowych elewacjach i wnętrzach utrzymanych w stylu art déco był jedną z ostatnich wielkich realizacji, w których cała fasada wykonana była z wielobarwnej, glazurowanej ceramiki. Zastosowano jasne kształtki okładzinowe wielkości cegły, które produkowane były maszynowo, oraz ciemne, znacznie większe elementy przestrzenne (takie jak profilowane płyty ścien-

⁹ Przez dwa lata złożeniem tych elementów w całość zajmowali się, oprócz archeologów, specjaliści z zakładu kryminalistyki berlińskiej policji. Elementy historyczne były mocno zasolone i ich renowacja wymagała wielu zabiegów konserwatorskich. Na początku 1928 r. firmie Blumenfelda zlecono wykonanie kilkudziesięciu tysięcy kształtek, które miały uzupełnić brakujące elementy rekonstruowanej bramy. Por. [5, s. 114–118].

Il. 7. Stempel *Richard Blumenfeld A.G.* odkryty na awersie klinkierowej kształtki zdjętej z fasady domu handlowego Renoma we Wrocławiu (dawny *Warenhaus Wertheim*) podczas rewaloryzacji przeprowadzonej w latach 2007–2009 r. (fot. K. Kirschke)

Fig. 7. Stamp of *Richard Blumenfeld A.G.* found on the face of a clinker tile disassembled from the facade of Renoma department store in Wrocław (former *Warenhaus Wertheim*) during the restoration conducted in 2007–2009 (photo by K. Kirschke)

railroad stations (*U-bahn*) with their walls and staircases covered with colorful Blumenfeld ceramic tiles were built in Berlin. Two of them were designed by the architects Alfred Grenander and Alfred Fehse: the one at Leinestraße (1927–1929) with light green tiles with elaborate texture and thick glaze and the one at Rosenthaler Platz (1927–1930) with orange and yellow tiles (Fig. 5). The station at *Moritzplatz* (1926–1928) had pearl-white ceramic tiles and glossy glaze applied by the architect Peter Behrens⁸.

The extraordinary achievements of *Richard Blumenfeld A.G.* included the spectacular reconstruction of the Ishtar Gate and Processional Way leading to Babylon conducted in 1929–1930. Some fragments of those structures erected during the reign of Nabuchadnezzar II in the 6th century B.C. were discovered by German researchers in 1899–1917. Because of the political situation after First World War it was possible only in 1927 to bring to Berlin 530 boxes with hundreds of thousands of Babylonian bricks which were used for the reconstruction and anastylosis of the structure⁹. All those who today visit the exhibition at the Pergamon Museum in Berlin can admire the myriad of colors and the depth of glazes of the ceramic ware which survived 26 centuries as well as the quality of those which perfectly complete the missing pieces (made by Blumenfeld's brickyards). The exhibition in Velten presents pictures showing the effects of those works as well as unique samples made during the process of reconstruction of the whole assignment (Fig. 6).

The same museum showcase, right next to the exhibits regarding the Ishtar Gate, displays the photographs and ceramic tiles produced in 1929–1930 for *A. Wertheim* department store in Wrocław (Fig. 7). That building with

⁸ Line no. 8 of *U-bahn* in Berlin, connecting north with south, along which those stations are located, was built in 1927–1930. A dozen or so stations which were designed along that line by other renowned architects are also decorated with ceramic building materials. Compare [5, pp. 98–100], [12].

⁹ Apart from archeologists, the criminology specialists from police in Berlin were putting those elements together for two years. The original elements were highly salinated and their renovation required a lot of restoration work. At the beginning of 1928, Blumenfeld's company was commissioned to manufacture several thousand tiles to be used as the missing pieces of the reconstructed gate. Compare [5, pp. 114–118].

ne, gzymsy, parapety i nakrywy), które produkowano ręcznie. Berliński projektant Hermann Dernburg, tworząc wystrój fasad, współpracował z dwoma rzeźbiarzami Ulrichem Nitschkiem i Hansem Klakowem, którzy wykonali 156 ceramicznych rzeźb nadnaturalnej wielkości głów ludzkich (il. 8) oraz kwiatonów zdobiących filary międzyokienne fasady¹⁰. Gmach zachował się do dziś i po przeprowadzonej w latach 2006–2009 przebudowie i rozbudowie wciąż funkcjonuje zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem jako dom handlowy Renoma¹¹. Konserwację ceramicznych fasad tego budynku, podobnie jak w przypadku bramy Ishtar, przeprowadzono „cegła po cegle”, dbając, by zachować i poddać pracom konserwatorskim wszystkie nadające się do tego elementy historyczne, które wraz z nowymi utworzyły jednolitą fakturę i kolorystycznie całość (il. 9, 10). Po wielomiesięcznych badaniach udało się w pełni odtworzyć oryginalną technologię. Formowany z klinkieru i wysuszony półprodukt wypalany był w temperaturze około 1200°C. Następnie był szkliwiony i ponownie wypalany. Szkliva nakładano ręcznie, uzyskując urozmaiconą fakturę i połysk, a dzięki subtelnemu regulowaniu temperatur w piecu ceramicznym powstawało zróżnicowanie odcieni. W kolejnym wypale elementy były złożone. Część złota w formie płatków nakładano „na zimno” na ukończone elewacje¹².

Warto dodać, że we Wrocławiu zachował się jeszcze jeden gmach, w którym zastosowano oryginalną ceramikę budowlaną wykonaną przez Blumenfelda. Jest to wzmiankowany w katalogu do wystawy, wzniesiony w latach 1925–1927 kompleks *Landesfinanzamt*, dziś

Il. 8. Głowa kobieca wykonana przez Ulricha Nitschkego, jedna ze 156 rzeźb znajdujących się na fasadach domu handlowego Renoma we Wrocławiu. Stan z 2005 r., przed konserwacją (fot. P. Kirschke)

Fig. 8. A woman's head made by Ulrich Nitschke, one of 156 sculptures from the facades of Renoma department store in Wrocław. As of 2005, before restoration (photo by P. Kirschke)

unique facades and interiors in Art Déco style was one of the last huge designs in which the whole facade was made of colorful, glazed ceramic material, combining light brick-sized cladding tiles which were machine-produced and dark, much bigger spatial elements (such as special wall plates, cornices, window sills and covers) which were hand-made. When designing the decoration of the facades, the designer from Berlin, Hermann Dernburg cooperated with two sculptors – Ulrich Nitschke and Hans Klakow who made 156 ceramic sculptures of oversized human heads (Fig. 8) and fleurons decorating the pillars of the facade between windows¹⁰. After it was remodeled and extended in 2006–2009 the original building still serves its original purpose as a department store Renoma¹¹. Just like in the case of the Ishtar Gate, the conservation of the

¹⁰ Według informacji przekazanych w 2007 r. przez panią Yvonne Bannek, wnuczkę Ulricha Nitschkego, uzyskał on w 1929 r. od architekta Hermanna Dernburga zlecenie na wykonanie 25 głów *Ludzi ze wszystkich stron świata (Type aus aller Herren Länder)*. Każdą z nich miał powielić w czterech egzemplarzach. Tworząc te rzeźby, wzorował się na fotografiach zamieszczanych w miesięczniku „Atlantis: Länder, Völker, Reisen”. Dzięki informacjom przekazanych przez rzeźbiarza Dietricha Klakowa, syna Hermanna, udało się natomiast ustalić, że zarówno ceramika elewacyjna, jak i rzeźby na fasadach domu towarowego zostały wykonane w Bolesławcu, we współpracy z Johnem Martensem. Por. [13] i [14].

¹¹ Przebudowa ta przeprowadzona była na podstawie projektu budowlanego: *Projekt remontu, przebudowy i rozbudowy budynku DTC „Renoma” ul. Świdnicka 40 we Wrocławiu*, Wrocław 2006. Główny projektant Zbigniew Maćków, projektanci: Paweł Kirschke, Marek Kotowski, Piotr Krynicki, Piotr Wilk oraz Piotr Zybyra, konserwacja fasad i konserwatorski nadzór inwestorski Krystyna Kirschke. Uszczegółowienie tego projektu odnośnie do konserwacji fasad stanowił *Projekt renowacji elewacji oraz specyfikacja techniczno-technologiczna renowacji elewacji*, opracowany w 2006 r. przez zespół: Zbigniew Maćków, Krystyna Kirschke, Paweł Kirschke, Piotr Wilk i Przemysław Skwarek, oraz *Program prac konserwatorskich przy ceramicznych elementach wystroju elewacji DTC Renoma we Wrocławiu*, opracowany w 2007 r. przez Katarzynę Polak (Przedsiębiorstwo Robót Elewacyjnych i Budowlanych Krzysztof Zawadzki), która przeprowadziła też konserwację uszkodzonych rzeźb.

¹² Wszystkie nowe kształtki wykonała Ceramika Przyborski sp. z o.o., która znalazła odpowiednie złożę gliny i była w stanie odtworzyć pierwotną technologię wytwarzania szkliv z użyciem ołowiu, co obecnie zostało już zarzucone. Pracami nad wykonaniem replik klinkierowych kształtek elewacyjnych oraz wszystkich artystycznych elementów wielkogabarytowych kierowali technolodzy cegielni: Zenon Siwiec i Krzysztof Lemoch. Por. [14].

¹⁰ According to the information provided in 2007 by Ms. Yvonne Bannek, Ulrich Nitschke's granddaughter, he was commissioned in 1929 by the architect Hermann Dernburg to make 25 heads of *People from all over the world (Type aus aller Herren Länder)*. He was supposed to make four copies of each of them. When creating those sculptures, he used as models the photographs published in the monthly magazine “Atlantis: Länder, Völker, Reisen”. With the information provided by the sculptor Dietrich Klakow, son of Hermann, it was possible to establish that both the ceramic facade tiles and the sculptures on the facades of the department store were made in Bunzlau (Bolesławiec) in cooperation with John Martens. Compare [13] and [14].

¹¹ That remodeling was conducted on the basis of building permit design: *Projekt remontu, przebudowy i rozbudowy budynku DTC „Renoma” ul. Świdnicka 40 in Wrocław*, Wrocław 2006. Main designer Zbigniew Maćków, designers: Paweł Kirschke, Marek Kotowski, Piotr Krynicki, Piotr Wilk and Piotr Zybyra, restoration of facades as well as conservation and owner representation supervision Krystyna Kirschke. Details regarding this project and the restoration of facades were provided in the *Project of the Renovation of the Facades as well as the Technical and Technological Specification of the Renovation of Facades* developed in 2006 by the team: Zbigniew Maćków, Krystyna Kirschke, Paweł Kirschke, Piotr Wilk and Przemysław Skwarek, as well as the *Program of Restoration Works with the Ceramic Elements of the Decoration of the Facades of DTC Renoma in Wrocław* developed in 2007 by Katarzyna Polak from Facade Works and Building Company (*Przedsiębiorstwo Robót Elewacyjnych i Budowlanych Krzysztof Zawadzki*) that also restored the damaged sculptures.

Il. 9. Fragment zachodniej fasady Renomy. Stan w 2010 r., po pracach konserwatorskich (fot. P. Kirschke)

Fig. 9. Fragment of west facade of Renoma. As of 2010, after restoration works (photo by P. Kirschke)

Państwowy Zakład Ubezpieczeń przy ul. Pretficza 9–11. Projektantem był monachijski architekt Joseph Allescher, współpracujący z rzeźbiarzem-ceramikiem Paulem Hermannem oraz Robertem Bednorzem, autorem alegorycznych figur. Sposób kształtowania fasad, ceramiczne detale okien i boniowanie nawiązywały do stylistyki barokowej, okazałe portale zaś i wykusz wykonano w duchu art déco [15, s. 632].

Wiele obiektów, w których zastosowano ceramikę produkowaną przez *Richard Blumenfeld A.G.*, nie zostało dotąd rozpoznanych. Można przypuszczać, że prowadzone w przyszłości badania i prace konserwatorsko-renowacyjne pozwolą na odkrycie autorów ceramicznego wystroju. Dane takie mogą znajdować się w archiwalnej dokumentacji budowlanej, a w przypadku mniejszych realizacji, gdzie nie odnotowywano producenta, odpowiedź taką mogą dać tylko stemple zakładu umieszczone na awersach kształtek¹³. Być może na tego typu odkrycie czeka np. dawne Prezydium Policji (*Polizeipräsidium*) zaprojektowane w latach 1926–1928 przy wrocławskim Podwalu przez działającego także w Berlinie architekta

¹³ Takie cechy odkryto w trakcie prac prowadzonych w latach 2006–2009 w dawnym *Wertheimie* we Wrocławiu. W trakcie renowacji fasad, po rozebraniu odspojonych fragmentów lica na spodzie kilku płytek elewacyjnych odnaleziono stemple firmy Richarda Blumenfelda (il. 7). Por. [14].

ceramic facades of that building was conducted “brick by brick”, taking care to preserve and restore all original elements, which could be restored, which, when combined with new ones, provided a facade with a uniform texture and color (Fig. 9, 10). After a few months of research the original technology was fully restored. After being dried, the half-finished product made of clinker was fired at the temperature of circa 1200°C. Next it was glazed and fired again. The glazes were applied manually to achieve a varied texture and gloss whereas various colors were achieved by subtle control of the temperatures in the furnace. During the next firing the elements were gold-plated. Some gold was applied “cold” in the form of gold leaves on finished facades¹².

It should be added that there is one more building in Wrocław with original ceramic building materials made by Blumenfeld. It is *Landesfinanzamt* mentioned in the exhibition catalog, erected in 1925–1927, today the building at Pretficza Street 9–11 houses the Social Insurance Institution. It was designed by the architect Joseph Allescher from Munich, cooperating with Paul Hermann – the sculptor-ceramicist and Robert Bednorz – the author of allegorical figures. The design of its facades, ceramic details of the windows, and rustication alluded to the Baroque style, whereas portals and the oriel was made in the spirit of Art Déco [15, p. 632].

Many buildings where the ceramic building materials produced by *Richard Blumenfeld A.G.* were applied have not been identified yet. It can be assumed that future research as well as restoration and renovation works shall help to identify the authors of ceramic decorations. Such details probably can be found in the archives with construction documentation and in the case of smaller designs, where no producer was recorded, such information could be provided only by the manufacturer’s plant stamps on the tile faces¹³. Perhaps this kind of discovery will take place, e.g. in the building of the former Police Headquarters (*Polizeipräsidium*) designed in 1926–1928 at Podwale in Wrocław by Rudolf Fernholz – the architect who was also active in Berlin. The monumental, expressive architecture of that building with clinker facades decorated with the figures of the sculptor Felix Kupsch, also features interiors richly decorated with glazed ceramics made by an unknown author¹⁴.

The exhibition dedicated to Richard Blumenfeld, which is limited to the period of modernism, only partly documents the impressive legacy of his company. However, it perfectly presents all qualities and possibilities of

¹² All new tiles were made by *Ceramika Przyborsk sp. z o.o.* which found adequate deposit of clay and managed to restore the original technology of production of glazes (with the use of lead) which at present is no longer used. The works on copies of clinker facade tiles and all artistic large-sized elements were managed by the brickyard engineers: Zenon Siwiec and Krzysztof Lemoch. Compare [14].

¹³ Such features were discovered during the works conducted in 2006–2009 in former *Wertheim* in Wrocław. During the renovation of facades, after some fragments of the facade which were already coming off were disassembled and the stamps of Richard Blumenfeld’s company were discovered on the back of several facade tiles (Fig. 7). Compare [14].

¹⁴ The building was described in: [15, p. 605], [16, pp. 411–434].

Il. 10. Dom handlowy Renoma we Wrocławiu. Widok od strony południowej. Stan po rewaloryzacji i rozbudowie przeprowadzonej w latach 2006–2009 (fot. J. Sokołowski)

Fig. 10. Renoma department store in Wrocław. View from the south. After restoration and extension conducted in 2006–2009 (photo by J. Sokołowski)

Rudolfa Fernholza. Monumentalnej, ekspresyjnej architektury tego gmachu, o klinkierowych elewacjach ozdobionych posągami rzeźbiarza Felixa Kupscha, towarzyszą bogato dekorowane szkliwioną ceramiką wnętrza, których autorstwo jest nieznan¹⁴.

Wystawa poświęcona Richardowi Blumenfeldowi, ograniczając się do okresu modernizmu, tylko w części dokumentuje imponujący dorobek jego firmy. Pokazuje jednak doskonale wszystkie walory i możliwości kształtowania ceramiki budowlanej oraz jej wykorzystania. Budzi uznanie to, że eksponatom własnym zgromadzonym przez muzeum w Velten towarzyszą te wypożyczone z innych zbiorów, instytucji oraz od osób prywatnych. Trochę szkoda, że prezentowane zdjęcia architektury, zwłaszcza w pokazach multimedialnych, są tak niewielkie. Na wystawie i w towarzyszącym jej katalogu przydałaby się też mapka pokazująca lokalizacje wszystkich cegielni i warsztatów firmy, co pozwoliłoby uzyskać zupełnie nowe informacje na temat wielu wznoszonych z tych materiałów budowli.

W sumie jednak dobór i forma prezentacji wystawionych przedmiotów są znakomite, co sprawia, że na długo pozostają one w pamięci. Nie bez znaczenia jest to, że w muzeum tuż obok pokazane są różnorodne starsze wyroby z wypalanej gliny, a wokół wyczuwa się wszystkimi zmysłami *genius loci* i atmosferę produkcji ceramiki. Pył gliny widoczny jest na posadzkach i belkach poddasza, a w powietrzu wciąż unosi się specyficzny zapach. Po wyjściu z budynku wydaje się oczywiste, że ten niemal wieczny materiał, który powstaje w wyniku zespolenia wszystkich żywiołów, zawsze będzie miał swoje miejsce w architekturze.

developing ceramic building materials and their use. It is admirable that the museum's own exhibits collected in Velten are displayed together with those loaned from other collections, institutions, and private persons. It is a shame, however, that the presented pictures of architecture, especially those in the multimedia shows, are so small. Furthermore, it would be useful to provide a map at the exhibition and in it a catalog with the locations of all brickyards and workshops of the company, which would provide completely new information about many structures built with the use of these materials.

Summing up, the choice and form of the presentation of the exhibits are great, and they are remembered by the visitors for a long time. It is also worth noting that the museum also presents various older products made of fired clay and the *genius loci* as well as the atmosphere of production of ceramic products is palpable with all the senses. The clay dust is visible on the floor and the beams in the attic, and there is still a specific smell in the air. After leaving the building it seems obvious that this virtually eternal material which is the product of a fusion of all the elements will always be used in architecture.

Translated by
Tadeusz Szalamacha

¹⁴ Obiekt ten został opisany w: [15, s. 605], [16, s. 411–434].

Bibliografia/References

- [1] Dahms P., Dittmar M., *Velten – Ein Streifzug durch die Geschichte der Ofenstadt, Von den Anfängen der Besiedlung bis zum 21. Jahrhundert*, Veltener Verlagsgesellschaft, Velten 2009.
- [2] Richard Blumenfeld, *Veltener Ofenfabrik-Aktiengesellschaft, Kunstkeramische Werkstätten Blumenfeld, Velten–Charlottenburg*, 1910, wydawnictwo reklamowe.
- [3] Saydewitz N., *Das Ofen- und Keramikmuseum Velten – Tönerne Kostbarkeiten und kunstvolle Wärmespeicher*, „Restaurator im Handwerk” 2009, No. 1, 30–31.
- [4] <http://www.ofenmuseum-velten.de> [accessed: 30.10.2012].
- [5] *KunstKeramik der Moderne. Zum 150. Geburtstag des Veltner Ofen- und Keramikunternehmers Richard Blumenfeld*, N. Seydewitz (ed.), Veltener Verlagsgesellschaft, Velten 2013.
- [6] Dupuis R., *John Martens (1875–1936). Architekt, Bildhauer und Baukeramiker*, [w:] *Ein Schwede in Berlin. Der Architekt und Designer Alfred Grenander und die Berliner Architektur (1890–1914)*, Dydimos, Kolb 2010, 471–480.
- [7] Richard Blumenfeld, *Veltener Ofenfabrik–Aktiengesellschaft Velten und Charlottenburg: weisse und farbige Schmelzöfen, alteutsche Chamotteöfen, Wandplatten, Baukeramik*, 1915, wydawnictwo reklamowe.
- [8] *Blumenfeld: alteutsche Chamotteöfen kunstkeramische Werkstätten, weisse und farbige Schmelzöfen, Wandplatten, Baukeramik. Rundöfen*, Bd. 1, 1928, wydawnictwo reklamowe.
- [9] Erich Mendelsohn, *Bauten und skizzen*, „Wasmuths Monatshefte für Baukunst” 1924, No. 8, 33–43.
- [10] Fischer M.F., *Das Chilehaus in Hamburg*, Gebr. Mann, Berlin 1999.
- [11] Rehm R., *Max Taut, Das Verbandshaus der Deutschen Buchdrucker*, Gebr. Mann, Berlin 2002.
- [12] Brachmann Ch., Hörsch M., Krausch A., *U-Bahnhöfe der Klassischen Moderne. Führer durch die Architektur der U-Bahnlinie 8. zur Ausstellung in der „Kleinen Humboldt-Galerie”*, Humboldt-Universität zu Berlin, Unter den Linden 6, 3.09–29.10.1993, <http://www.berliner-untergrundbahn.de/u8.htm> [accessed: 30.11.2013].
- [13] Dernburg H., *Das Warenhaus Wertheim in Breslau*, „Deutsche Bauzeitung” 1930, No. 53–54, 409–415.
- [14] Kirschke K., Kirschke P., *Restoration strategies for a commercial facility: facade of Centrum–Renoma department store in Wrocław*, „Architecture Civil Engineering Environment” 2008, No. 3, 11–20.
- [15] *Leksykon architektury Wrocławia*, R. Eysymont, J. Wilkosz, A. Tomaszewicz, J. Urbanik (red.), Via Nova, Wrocław 2011.
- [16] Markowska A., Tomaszewicz A., *Budynek Prezydium Policji we Wrocławiu*, [w:] J. Rozpędowski (red.), *Architektura Wrocławia*, t. 4: *Gmach*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1998, 411–434.

Streszczenie

W Velten pod Berlinem od 1905 r. działa muzeum pieców kaflowych oraz ceramiki *Ofen- und Keramikmuseum Velten*, które oprócz stałych wystaw organizuje wystawy specjalne, powiązane tematycznie z produkcją różnego rodzaju ceramiki. Od 19 maja do 30 listopada 2013 r. trwała tam wystawa *KunstKeramik der Moderne. Zum 150. Geburtstag des Veltner Ofen- und Keramikunternehmers Richard Blumenfeld*.

Wyjątkowość i olbrzymi asortyment wytwarzanej w warsztatach Blumenfelda ceramiki sprawiały, że z jej zastosowaniem zbudowano setki modernistycznych obiektów. Klientami firmy byli najznamienitsi ówczesni architekci niemieccy: Bruno Möhring, Peter Behrens, Hans Poelzig, Bruno Taut, Otto Rudolf Salvisberg, Walter Gropius, Willy Hoffmann, Mies van der Rohe, Erich Mendelsohn, Fritz Höger czy Hermann Dernburg, współpracujący z równie wybitnymi rzeźbiarzami, jak: Paul Rudolf Henning, Hans Schmidt, Ernst Freese, Felix Kupsch, Karl Lehn, Richard Kuöhl, Ulrich Nitschke, Hans Klakow czy Paul Hermann.

Prezentowana wystawa jest szczególnie interesująca, gdyż składają się na nią nie tylko opisy czy stare i współczesne fotografie ilustrujące działalność firmy w okresie modernizmu, ale również autentyczne fragmenty ceramiki budowlanej z tych obiektów. Ten sposób prezentacji pozwala kojarzyć artefakty z kompozycją całych budowli, stanowiąc dokumentalny zapis zamysłu projektantów i bliskiej współpracy architekta z artystą rzeźbiarzem. Wśród wielu wspaniałych realizacji przedsiębiorstwa Blumenfelda w Niemczech, a także za granicą, pokazano rekonstrukcję babilońskiej bramy Ishtar oraz kształtki ceramiczne wyprodukowane w latach 1929–1930 dla domu towarowego *A. Wertheim* we Wrocławiu. Dobór i forma prezentacji przedmiotów są znakomite, co sprawia, że na długo pozostają one w pamięci, a po wyjściu z wystawy wydaje się oczywiste, że ten niemal wieczny materiał, który powstaje w wyniku zespolenia wszystkich żywiołów, zawsze będzie miał swoje miejsce w architekturze.

Słowa kluczowe: Richard Blumenfeld, Ofen- und Keramikmuseum Velten, modernizm, art déco, ceramika budowlana

Abstract

The museum of tiled stoves and ceramics *Ofen- und Keramikmuseum Velten*, which was established in Velten near Berlin in 1905, apart from permanent exhibitions organizes special temporary exhibitions thematically connected with the production of various kinds of ceramic ware. Since May 19 until November 30, 2013 the museum holds an exhibition titled *KunstKeramik der Moderne. Zum 150. Geburtstag des Veltner Ofen- und Keramikunternehmers Richard Blumenfeld*.

Due to the uniqueness and the large range of ceramic products manufactured in Blumenfeld's workshops they have been used in constructing hundreds of modernist buildings. The customers of the company included the most distinguished German architects of those times, such as Bruno Möhring, Peter Behrens, Hans Poelzig, Bruno Taut, Otto Rudolf Salvisberg, Walter Gropius, Willy Hoffmann, Mies van der Rohe, Erich Mendelsohn, Fritz Höger or Hermann Dernburg cooperating with equally renowned sculptors such as Paul Rudolf Henning, Hans Schmidt, Ernst Freese, Felix Kupsch, Karl Lehn, Richard Kuöhl, Ulrich Nitschke, Hans Klakow and Paul Hermann.

The exhibition in Velten is especially interesting as it presents not only the descriptions or both old and contemporary photographs showing the company's operations during Modernism but also the original fragments of the ceramic materials from those buildings. This way of displaying the exhibits enables the visitors to associate the artifacts with the composition of whole buildings, providing a documentary account of the designers' ideas and testifying to the close cooperation of the architect with the artist-sculptor. Among a lot of great designs by Blumenfeld's company both in Germany and abroad presented at the exhibition there is a reconstruction of the Ishtar Gate in Babylon and the ceramic tiles produced in 1929–1930 for *A. Wertheim* department store in Wrocław. The choice and form of the presentation of the exhibits are so impressive that they are remembered by the visitors for a long time, and after leaving the museum it seems obvious that this virtually eternal material which is the product of a fusion of all the elements will always be used in architecture.

Key words: Richard Blumenfeld, Ofen- und Keramikmuseum Velten, Modernism, Art Déco, ceramic building materials